

**ERKEN CUMHURİYET YILLARI MİLLİ KİMLİK
TARTIŞMALARI:
HASAN ALİ YÜCEL VE TÜRKİYE'DE HÜMANİZMA
ARAYIŞLARI***

*Emre YILDIRIM***

ÖZET

Bu çalışma, Modern Türkiye tarihinin erken Cumhuriyet yıllarının ulus-devletleşme sürecinde milliyetçilik ve milli kimlik üzerine yaşanan tartışmalara katkıları açısından milli kimliğin içeriğini belirlemede Türkiye'ye özgü yeni bir hümanizma arayışını ve bu arayış çerçevesinde Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı (1938-1946) döneminde yaşanan hümanist reform girişimlerini incelemektedir. Avrupa'daki toplumsal-tarihsel değişimin ardından yaşanan Fransız İhtilali'nin yaydığı eşitlik, özgürlük ve kardeşlik fikirleri, kıtanın tamamını etkileyen milliyetçi hareketleri doğurmuştu. Bu hareketler, çok kültürlü, çok milletli imparatorluk yapılarının sonunu hazırlayarak ulus-devletleri ortaya çıkarmıştı. Avrupa'daki gelişmelere paralel olarak Osmanlı İmparatorluğu da benzer bir süreci yaşamış; imparatorluğun dağılmasının ardından ulus-devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştu. Bu süreçte, Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne yapısal dönüşümün milliyetçilik ve kimlik açısından tartışmalarında ise modernleşme süreciyle başlayarak Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük olmak üzere üç temel ideoloji savunulmuş; ulus-devletin kurulmasıyla birlikte Batılı seküler modern kimlik bağlamında Türk milliyetçiliği resmi ideoloji olarak benimsenmişti. Fakat bu kimliğin içeriği konusunda tartışmalar sürdürülmekteydi. Bu süreçte düşüncelerini dile getiren küçük bir grup entelektüel, siyaset sahnesinden Hasan Ali Yücel ve arkadaşları, modern Türk kimliğini, hümanizmin gerçek kaynağı olarak gördükleri Anadolu hümanizmine bağlı olarak tanımlarken; bu kimliğin Türk Rönesansı ile gerçekleştirilebileceğini savunmuşlar ve Türkiye'ye özgü bir hümanizma anlayışı ile Anadolu'ya özgü bir kimliğin yaratılabileceğini savlayarak milli kimliğin içeriğine dair tartışmalara katkıda bulunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Türk Milli Kimliği, Anadolu, Rönesans, Hümanizma

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

Bu makale yazarın *Modern Cumhuriyetin Kimlik Arayışları: Kayıp Kimliğin Peşinde Mavi Anadoluçuluk Hareketi* başlıklı doktora tezinden geliştirilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, E-mail: emryldrm@yahoo.com

DISCUSSIONS ON NATIONAL IDENTITY IN THE EARLY REPUBLICAN YEARS:

HASAN ALI YUCEL AND SEARCHING FOR TURKISH HUMANISM

ABSTRACT

This article aims to demonstrate a small group of intellectuals' thoughts on nationalism and Turkish national identity who had tried to give an answer by searching for a new and unique Turkish humanism in general and particularly former Minister of Education, Hasan Ali Yücel's period (1939-1946) and his humanist reformist approach to politics during the nation/identity-building process in the early decades of Republican Era. After the historical and social transition, French Revolution spreading the ideas of equality, liberty and fraternity giving rise to nationalist movements throughout Europe ended up with the decline of the multi-national empires and gave birth to the nation-states. Like the others, a new nation-state, Turkish Republic was established after the Ottoman Empire had collapsed. Turkish modernization initially took a form of westernization. Three ideologies; Pan-Ottomanism, Pan-Islamism and Pan-Turkism were seen as an appropriate direction for the society's search for a new identity. At the same time, Turkish national identity was seen as an appropriate direction for the society's search for a new identity and The republican elite embarked a radical stand and defined Turkish identity as western modern secular nation which later became a dominant ideology for the new republic. At the time of early years of Republic, there were seen different acceptions for the content national identity. Hasan Ali Yücel and intellectuals searching for Turkish humanism defined modern Turkish identity by deriving it from Anatolian humanism, which could be realized through a Turkish Renaissance and claimed that it would be possible to create a unique Anatolian identity by this definition.

Key Words: Nationalism, Turkish National Identity, Anatolia, Renaissance, Humanism

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun çok-milletli, çok-kültürlü siyasal sisteminden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş aşamasında tartışılacak temel konulardan ilki modern ulus devletin milli kimliğinin tanımlanması meselesiydi. Milliyetçiliğe dair temel tartışmalarda, Osmanlı modernleşme süreciyle başlayarak üç temel ideoloji Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük'ün tartışılmasının ardından ulus devlet sistemi ile birlikte Türk milliyetçiliğinde karar kılınmıştı fakat 'yeni' kimliğin içeriğinin ne şekilde belirleneceği muğlaklığını korumaktaydı. Bu süreçte birçok temel tez geliştirilmişti. Erken Cumhuriyet yıllarından itibaren milli kimliğin içeriğine dair geliştirilen temel tezlerden birinde, Yahya Kemal Beyatlı ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu ile başlayan bir düşünsel çizgide *Nev-Yunanilik* perspektifinde 'Akdenizlilik' bilinciyle şekillenen

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

Anadolucu ve halkçı bir kimlik tanımlamasına gidildiği görülmüştü.¹ Bu çizginin de Ahmet Hamdi Tanpınar ve Hilmi Ziya Ülken'e ulaşan bir entelektüel girişimle genel anlamda Avrupa'nın yaşadığı Rönesans sürecinin bir benzerinin Türkiye'de de yaşanması gerektiği; bu Rönesansın ise Türkiye'ye özgü bir içerikte, özünde 'kendini bulma', 'memleket realitelerine dönme' kavramsallaştırmaları şeklinde özetlenebilecek bir dönüşümle şekillendiği bilinmekteydi.² Böyle bir Rönesans arayışı da beraberinde hümanist söylemin unsurlarını getirmiş; bu durum da tıpkı Türk Rönesansı'nda olduğu gibi Türkiye'ye özgü bir 'yeni hümanizma' arayışını tetiklemişti.

Türkiye'deki hümanizma tartışmalarına geçmeden önce genel olarak hümanizmin ne olduğuna değinmek yararlı gözükmektedir. On dördüncü yüzyılın ortalarında İtalya'da doğmuş daha sonra bütün Avrupa'yı etkilemiş, akademik, eğitsel ve yazın boyutlarının yanısıra felsefi ve edebi bir hareket olan hümanizmin temel belirleyeni 'insan'a bakış açısıdır. Barrett, en geniş anlamıyla hümanizmde kültürel çalışmanın amacını, "evrensel insan doğasının tanımlanması ve tamamlanması" olarak görür. Hümanizm'de zamansal, mekansal, kültürel, cinsel ve etnik farklılıklara karşın bütün insanları kuşatan ve onları bir arada tutan belli nitelikler olduğuna inanılır (Barrett 1996, 98). Aynı bağlamda, Boğos Zekiyan'a göre, latineden gelen *humanitas* sözcüğü, Cicero'da "bir insan ülküsü"nü dile getirir (1982, 17). Böyle bir tanım doğrultusunda ele alındığında hümanizmin, Batı'ya yön veren Rönesans, Reform ve Aydınlanma felsefesiyle bütünlük içinde modern bir fenomen olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Tartışmanın Osmanlı-Cumhuriyet eksenine yansıma biçimi ise Batı modernliğinden farklı bir içeriğe sahip olacaktır.³

Batı'nın düşünsel çerçevesi içinde doğan hümanizmin, tarihsel-toplumsal gelişimi açısından bu olgunun farkına henüz varmamış Osmanlı toplumunun modernleşme sürecinde ortaya çıkan düşünce akımlarında doğrudan yer alması ve insana ilişkin bir terim olarak siyasi düşünceyi yönlendirmesi beklenemezdi. Nitekim, Osmanlı'da asıl meselenin bireyden ziyade toplum olduğu ve temel arayışın devleti kurtarma kavramsallaştırması çerçevesinde şekillendiği dikkate alındığında Osmanlı düşünsel çevrelerinde Batı'dakine benzer bir hümanizma anlayışı ve tartışması görülmemiştir. Daha ziyade Batı'dan 'devşirilen' siyasal düşüncelerin eklektik bir tarzda Osmanlı siyasal düzenine uygulanma biçimlerine rastlanmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise entelektüel camianın, bu eklektisizmi, Osmanlı'ya dair bir reddi mirasla aşabileceğini ve milli kimliğin içeriğine dair tartışmalara son verebileceğini sandığı durumlar görülmüştür. Fakat özellikle milliyetçi söylemde yaşanan gelişmeler bu sorunun çözülemediğini göstermeye devam edeceği gibi arayışların da sürdürüldüğünü gösterecektir. Bu arayışların Türklüğe özgü bir Rönesans'ı öngörmesi gibi yeni bir hümanizma anlayışını ortaya çıkartacağı görülecektir.

Yeni hümanizma arayışları

Erken Cumhuriyet yıllarından itibaren entelektüel çevrelerde hümanist bir bakış açısı arayışının başladığı görülmektedir. Bu yılların hümanizma arayışları hem yöntemsel olarak yeni kurulan ulus-devletin resmi ideolojisini belirleme hem de aydınların milli kimliğe ve milliyetçiliğe bakışlarını ulus-devletle birlikte yeniden inşa etme amaçlarını taşıyacaktır. Örneğin, Mustafa Şekip Tunç, 1923 yılında *Milli Mecmua*'da yayımladığı "Münevverlik Mefhumu" başlıklı yazısında konuya dair şu cümleleri yazar: "Elli, altmış yıl evveline gelinceye kadar Frenklerce bir adamın

¹ Yahya Kemal Beyatlı ile Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun birlikte oluşturmaya çalıştıkları *Nev-Yunanilik* akımının temel amacı, Avrupa medeniyetini tam olarak kavramak için onun temelini oluşturan Eski Yunan ve Latin edebiyatını örnek alarak sağlam bir dil ve edebiyat zevki kurmaktır. Bu akımın kuruluşu üzerine Hasan Ali Yücel, Yakup Kadri Karaosmanoğlu özelinden hareketle edebiyat tarihinin son dönem Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemi incelemesini yaptığı çalışmada detayla bahsedecektir. Bkz. (Yücel 1987). Konunun ele alındığı diğer çalışmalar için bkz. (Toker 1982, 135-165; Demir 1997; Uçman 2002, 41-43; Erbir, Karakaş 2007, 381-392; Narlı 2009, 73-78; Meriç 2011, 59 vd.).

² Ahmet Hamdi Tanpınar'ın görüşleri için bkz. (Dellaloğlu 2012; Demiralp 2004, 24-35). Hilmi Ziya Ülken'in düşünceleri için bkz. (Alver 2001, 133-138; Elibol 2004, 520-527).

³ Türkiye'de hümanizma tartışmalarının detaylı bir incelemesi için bkz. (Açık 2003, 111-151).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

münevver olabilmesinin ilk şartı Yunan-ı Kadim ve Roma medeniyetlerinin şaheserleri ile kendi milletlerinin büyük klasiklerini metn-i aslilerinden tederrüs ve mütalaa etmektir. Münevverliğin esasını teşkil eden bu tahsile 'insanîyet: humanite'sini yapmak denirdi" (Kaplan vd. 1981, 457). 1940'lı yıllarda hümanist söylemi savunacak, bu doğrultuda liselerde Yunanca okutulması düşüncesini benimseyecek olan Tunç'un konuya dair ilk ifadelerini taşıyan bu yazıda yazar, "topyekün Batı" anlayışının karşısına, "Şark dehasıyla garp dehası esasen ayrı şeyler midir?" sorusuyla çıkacak ve yazısını şu vurguyla bağlayacaktır: "Kendimizi bulmak demek kadim milletlerle muasır milletlerden ve hatta kendi klasiklerimizden nasıl bir düşünüşle ve nasıl tahassüsle ayrıldığımızı bilmek demektir" (Oktay 1987, 97). Bu satırlar, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşanan hümanizme dair algılayışın ilk örneklerini ortaya koyacaktır. Fakat yeni kurulan ulus devletinin kurumsallaşması sürecinde gerek Osmanlı'dan devralınan tarihsel-toplumsal koşulların siyasal alandaki zorlayıcı gerekse de 1930'lu yılların siyasal atmosferinde tek parti dönemi zaman zaman ırki anlayışlara varan milliyetçi politikalarının etkisi ile erken dönem hümanist söylem ve arayışlarının cılız kaldığı görülecektir. Tekrardan hümanizma tartışmasının alevlenmesi 1934 yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun, "İnkılap Edebiyatı" başlığıyla *Kadro*'da çıkan bir yazısıyla gerçekleşecek; bu dönemde Türkiye'de hümanizm arayışları *Yücel* dergisinin girişimiyle Şişli Halkevi'nde 1935 yılında yapılan bir toplantıyla yeniden başlatılacaktır.

Hümanist söylemin Türkiye'deki başlıca yayın organlarından biri olan *Yücel* dergisi, 1930'lu yılların ortalarından itibaren hümanist söylemin gündeme gelmesini sağlarken hümanizme bakışlarını da bir tür "Neo-Hümanizm" adı altında oluşturacaktır. "Neo-Hümanizm" de dergide; "alışılmış anlamlardan birisinin benzerliğiyle aydınlatmak gerekirse, denilebilir ki ulusal Türk devriminden doğan yeni çekim başlı başına ve evrensel bir (Neo-Hümanizm)" şeklinde tanımlanmıştır (Muhip 1935, 7). Yücelcilerin, neo-hümanist anlayışla yapmak istedikleri, özünde yeni Türkiye'ye milli bir karakter oluşturmaktır. Oktay'a göre, *Yücel* çevresi Türk insanının öz edebiyatını, halk edebiyatı denilen bozulmamış edebiyatta arar. Avrupa'nın hümanizmayı Antik Yunan'a dönerek geliştirmesi gibi Türkiye'nin de eski Türk edebiyatına yani "yozlaşmaya uğramamış" edebi dönemlerine dönerek, ondan ilham alarak Türk hümanizmasını geliştirmesi gerekmektedir. Böyle olunca da Türk Hümanizması adı altında geliştirilmeye çalışılan düşünce sistemi, edebiyatı ve sanatı millileştirmek amacını taşıyacaktır (Oktay 1987, 97).

Bu doğrultuda Batı klasiklerinin tespiti ve Türk diline kazandırılması, milli eğitim sisteminde okutulması ve böylece hür ve sistematik bir düşünce tarzının oluşturulmaya başlanmasını hedef alacak olan Yücelciler, Türk hümanizmasının Batıya özgü hümanist hareketle aynı şey olmayacağını da ileri süreceklerdir. Onların hümanizmi insanın kendi geçmişini bilmesi demektir. Yani hümanizmin, "önce geçmişte Türk olarak, sonra da geçmiş ve gelecekte insan olarak" tanımlanabilmekten geçtiğini dile getireceklerdir. Onlar için konu, Türklük tarihinin başından beri devam eden sosyal, ahlaki, felsefi, ilmi ve edebi bütün faaliyetlerin incelenmesidir. Bu bağlamda ilk ortaya çıktığında hümanizm, Türk Devrimi'nin gelişmesini ve onun ideolojik içeriğini sağlayacak kaynak olarak, özellikle, eğitim alanında uygulanması gereken, Batılılaşma için gereken şart şeklinde algılanacaktır. Buna göre nasıl ki Rönesans, Eski Yunan ve Latin kaynakları, Batı medeniyetinin köklerine inişi ifade etmişse, Türk Devrimi de Batılılaşmayı gerçekleştirebilmek için aynı yöntemi uygulamalıdır. Nurullah Ataç'ın; "Yunanca ve Latince'ye, yani köklere gitmezsek, bilelim ki Batı uygarlığına girmiş olmayız. Kendimizi Batı usulleriyle tanımamız gerekir" (1954, 32-33), sözleriyle sonraki yıllarda ifade edeceği bu yaklaşım biçimi 1930'lu yılların hümanizm arayışlarının temel hareket noktasını oluşturacaktır.

Bu dönem hümanist söylem açısından zengin bir yazın içeriğine sahiptir. Bu noktada erken Cumhuriyet döneminde hümanist söylemi gündeme getiren isimlerin başında gelen Burhan (Asaf) Belge'nin *Ulus* gazetesinde yayımlanan makale dizisine bakılabilir. Belge, 5-22 Aralık 1938'de yayımlanan "İnsan ve Kültür" başlıklı makalelerinde, yeni rejimin ideolojisinin ön koşullarını

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

araştırırken Tanzimat'tan bu yana süregelen Doğu-Batı sorunsalının çekim alanında kalarak kültürel kimlik sorununa çözüm arayacak ve hümanist kültürün kaynağı olarak gördüğü izlenimini veren Antik Yunan kültürünün ürünlerine yol gösterici olarak bakacaktır. Bu bağlamda, Tanzimat'la birlikte Batılılaşma meselesini Doğu-Batı düalizmi çerçevesinde konu edinen Belge'nin düşünceleri dönemin hümanist bakış açısına sahip diğer aydınlarının da düşüncelerini özetler niteliktedir. Belge, *“Osmanlı insanının gittikçe kuruyan Şark kültür kaynağında aradığı özü bulamadıkça, bir diğer kültür özünü, Garpli müesseselerin arkalarında aramaya ve bulmaya”* çalıştığını fakat bulamadığını çünkü *“bu özü veren kaynakları keşfetmek için hiç olmazsa iki bin senenin ötesine kadar uzanan bir devri tahlil edip anlamak, bundan sonra da terkip edip memleketin manevi ve maddi havasında, terbiyesinde ve bilgisinde yaşatmak”* gerektiğini yazarken yazılarında, Kemalizm'le birlikte tamamen Batıya yönünü dönmüş Cumhuriyetin milliyetçilik anlayışı da realizm ve rasyonalizm perspektifinde işlenmiştir (1938a). Bu yaklaşımında Belge, hümanist söylemle geliştirilecek milliyetçiliğin inşa edilmesi gerekliliğini aydınlara yüklenmiş bir rol olarak düşünecektir: *“Yirminci asır, hümanizmalarını yapamamış milletlerin ‘millet’ olarak tutunabilecekleri bir asır değildir. Tanzimattan beri, biz münevverlerce malum olması gereken nokta asıl budur. Kudretli millet, kudretli bir milliyetçiliği kudretli bir insanlık terbiye ve tahsiline istinat ettirdiği için kudretlidir”* (1938b).

Aynı doğrultuda Belge'nin hümanist söylemi milliyetçiliğin ve milli kimliğin merkezine yerleştirme amacı, tartışmayı kültürel değerlendirmeler üzerinden başlatmasına vesile olacaktır. Bu bağlamda Batının Antik Yunan'ı Rönesans'ta keşfini, kültürler üzerinden kurguladığı ikili ayrımlar vasıtasıyla ele alan Belge, ‘monokrom’ ve ‘polikrom’ kültürler diye ikiye ayırdığı kültürel yapılardan ilkinde örnek olarak ‘kapalı’ kültür Aztek-İnka'yı verirken, ikincisine toplumsal seferberliğin artması kabulüne dayanarak ‘Hellenler’i gösterecektir. Rönesans'ı da *“kültür cevherinin en derin surlarına”* erişebilen insanlığın bir parçasının, *“en büyük malzeme ve vukufu toplamaya muvaffak, kültür cevherini %100'e götürerek Kemali bulan Hellenler camiası”* ninkendini yeniden yaratmaya muvaffak olması diye değerlendirir (1938c).

Buradan Türkiye örneğine geçen Belge, metaforlar yardımıyla oluşturduğu yapıda ‘Türk folkloru’nu *“bozkırda, steplerin derinlerinde”* kalan bir yaban gülüne benzetirken Arap-Fars dünyasıyla karşılaşarak, onların kültür dünyasını tercih eden Osmanlı karşısında Türklüğü *“asi ve gayri-memnun”* olarak merkez dışında konumlandırır ve *“Kemalizmin eseri”*ni bu yaban gülünü keşfeden yeni bir algı olarak yorumlar. Ona göre, Kemalizm bu gülü keşfeder fakat bu tek gülden yeniden bir gül bahçesi yapmak için ‘aşı’ gereklidir. *“Milli Rönesans”* adı altında Atatürk'ün başlattığı yeni süreci ‘aşı’ olarak gören Belge, bu bahçenin ortaya çıkartılması için yapılacak aşımın hümanizm olduğunu ve yapılacakların Avrupa milletlerinin yaptığı gibi olması gerektiğini yazar (1938d). Son tahlilde Belge, *“Netice”*yi şu satırlarla bağlar: *“Ve tek tek, Garbın büyük millet camiaları kafî miktarda ispat etmiş olsalar gerekir ki, galip medeniyetin yaratıcısı galip kültürdür ve bu kültürün de kaynağı birdir ve tektir: Greko-Latin mihverle ifadeye çalıştığımız, Renaissance-Hellenizm-Hümanizm. Ve bunlar herkesin malıdır. Tarihin malıdır. Herhangi bir politik iddiaları olamaz. Hangi milletin kültürüne katılırsa ona cevherini vererek orada o milletin kültürüne istihak edecektir”* (1938e).

Hemen ardı sıra kaleme aldığı ve *“Hümanizm’e Nasıl Gidebiliriz?”* sorusunu sorduğu makalesinde Belge, çözüm için dört madde ortaya koyar. Bunlar sırasıyla, eski kültürün merkez noktalarını oluşturan iki veya üç merkezde (İstanbul, Bursa, Konya) üç hümanist lise tesis edilmesi; bu liselerden okuyacak gençlerin yüksek tahsile yönlendirilerek yine bu liselerde öğretmen olarak değerlendirilmesi; bu gençlerden bazılarının Tarih, Coğrafya ve Dil fakültelerinde hoca olmaları için yetiştirilmesi ve belli bir tarihten sonra tüm lise öğretmenlerinin ancak bu tahsilden geçince öğretmen olabilmelerini sağlamaktır. Bütün bunların amacında da, *“Madem ki Garb kültürüne*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

geçmeyi bir zaruret olarak kabul ediyoruz, bu kültürün kaynaklarına gidebilmemizi temin eylemeliyiz'' (Belge 1938f) düşüncesi yer almaktadır.

Belge'nin yaklaşımı ve önerileri, 1930'lu yılların sonu ve 40'lı yılların başında Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanı olduğu dönemde resmi söylemde ve devlet politikalarında karşılığını bulurken; hümanizma arayışları, 1940'lı yıllarda *Yücel* dergisi çevresinde sürdürülmeye devam edecektir. Bu dönem hümanizm arayışını sürekli işleyerek gündemde tutan ve üç-dört yıl sürecek bir tartışma ortamının yaratılmasını sağlayan dergi için Oktay; "Latin-Yunan rönesansının öne çıkarıldığı ve etik bir içerik yüklenmiş bulunan değerleri benimseyerek özgün bir kültür yaratılabileceğini düşleyen *Yücel*'cilerin görüşleri, günün siyasal konjonktürü içinde gelenekçi/yenilikçi, ulusalcı/batıcı daha genel anlamda söylemek gerekirse sağcı/solcu söylemi karşı karşıya getirmiştir. Tartışma bir benlik arayışını, yeni insanın kimliğini gündeme getirdiği için zorunlu bir sapmaya yol açmıştır. Bu sapma, hem geriye dönük hem de ulusçu bakış açılarını devreye sokmuştur" diyecektir (1987, 98). Oktay'ın işaret ettiği bu sapma, erken Cumhuriyet yıllarından itibaren şekillendirilmeye çalışılan Türk milli kimliğine dair tartışmalar, bir taraftan Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi diğer taraftan ise 1930'lu yıllarla birlikte Batıda güçlü bir söylem olarak yer edinmeye başlayan Alman nasyonal sosyalist ırkçı politikalarının düşünsel yapıyı etkilediği ikili kutuplaşmaların baskısı altında gerçekleşecektir. Hümanistler de bu kutuplaşmaları aşmak ve ulus-devletin toplumuna kendi düşünceleri doğrultusunda bir kimlik biçmek için uğraşacaklardır.

1940'lı yılların başı, bir taraftan Batıdaki ırkçı ideolojinin etkisi altında tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de milliyetçiliğin muhafazakar-ülkücü kanadı tarafından ırki unsurlarla tanımlandığı bir döneme karşılık gelirken diğer yandan Türkiye'deki milli kimliğe dair tartışmalarda hümanizma arayışlarının da yoğunlaştığı görülecektir. Örneğin hümanist bir içerikle yayınlanmaya başlayan *Adımlar* dergisinin Mayıs 1943 tarihli ilk sayısında yer alan sunuş yazısında Muzaffer Şerif Başoğlu, hümanizm sorununa değinerek, okuru "geriye dönmeye" yönelik eğilimlere karşı uyarmakta ve tarihin "insanın maddi ve manevi gelişmesine hizmet eden fikir, kültür ve teknik hamleleri"nin ürünü olduğunu anımsatarak "*Hakiki hümanizma ile milli kültür bağıllığı birbirine zıt değildir. Bu hümanizma içinde biz de varız*" derken Türk hümanizminin kaynağını da halkta gördüğünü bildirmektedir: "*Yarın yalnız milletimizin değil, insanlığın da kültür hazinesine geçecek kültür ve sanat eserlerimizin büyük kaynağı, şüphesiz halkımızın özünden tabii bir surette çıkmış olan söz, türkü, şiir, mizah hazinesidir. Yarının büyük Türk romanı, Türk komedisi, Türk dramı, Türk senfonisi özünü şüphesiz bunlardan ve halk kitlelerinin hayatından alacaktır. Hakiki kıymet ancak halk terimindedir*" (Başoğlu 1943b, 4). Bu düşünce çerçevesinde halkçı söylemi merkezine alan derginin hümanizma özel sayısı olarak yayınlanan sekizinci sayısında yine Başoğlu, "*hümanizma namına halk kütelleri için zararlı ve hatta korkunç bir mazi düşkünlüğü yapanlar kınanacaktır*" diye yazacaktır (1943a, 2). Burada özellikle vurgulanması gereken noktanın, derginin Doğu/Batı ve geçmiş/gelecek sorunsalını, 'halk' kavramı aracılığıyla aşmaya çalışması olduğuna ve inkılapçı ve popülist söylemin eski ve yeni hümanizma ayırımına paralel bir ayırımın işlendiğinin görüldüğüne dikkat çeken Aytül Kasapoğlu da *Adımlar*'ın hümanizmde halkçılığa aşırı derecede önem verdiğinden antik kültüre önem veren klasik bakış açısına karşı çıktıklarını ya da yeterince değer vermediklerini de ekleyecektir (2011, 163).

Bu dönem hümanizma arayışlarının diğer bir ismi de Nurullah Ataç olacaktır. Ataç, Cumhuriyet döneminin özellikle deneme ve eleştiri yazılarıyla etkili olmuş, Hasan Ali Yücel'in 1940'larda kurduğu Tercüme Bürosu'nun başkanlığını da üstlenecek, hümanist bir aydın tipidir. Ataç'ın hümanizma arayışları özünde Antik Yunan ve Latin medeniyetleri üzerine düşüncelerinde şekillenir. Bu açıdan Ataç'ta iki temel yaklaşım görülür. Bunlardan birincisi, Ataç'ın Yunan ve Latince'yi okullarda yer verilmesi gereken yabancı diller olarak önermesi ikincisi ise eğitim

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

kurumlarında Yunan ve Latin edebiyatlarını okutarak Antik Yunan'ın özgür düşünce ortamını kavramış insan tipinin yetiştirilebilmesine olan inancıdır. Bu doğrultuda Ataç'ın, "biricik çıkar yol" olarak gördüğü Yunanca ve Latince öğretimiyle, dil eğitiminin de ötesinde, değer yargılarının oluşturulması ve akılcı yöntemin metodolojik olarak benimsenmesini hedeflediği görülecektir (1964, 208).

Ataç'a göre, 'uyanış çağını' gerçekleştiren kişiler Yunan uygarlığıyla ilgilenmiş ve Yunanca, Latince öğrenmeye özen göstermiş kişiler olmuştur. Bu doğrultuda Yunan ve Latin yazarlarını, Yunanca ya da Latinceyi öğrenmeden, Batı dillerinden yapılmış çevirileriyle okumanın tam olarak yararlı olamayacağı düşüncesinde olan Ataç, Türk dilini bu konuda yeterli olarak görmemektedir. Dilin, eski şairlerin eseri ve durağan bir toplumun ürünü olarak görüldüğü Ataç, çevrilecek eserlerdeki sözcükleri karşılayacak yeterli ifadelerin yer almadığını, bulunan kelimelerin ise eski bir anlayışın ifadesi olduğunu savunacaktır. Ataç, bu noktada öncelikle; "Kafamızı değiştirmemiz gerekir ve bunun için çocuklarımızı, bugünkü Batı dünyasının kökü ve kaynağı olan Yunan ve Latin eserleriyle yetiştirmemiz zorunludur" diyecektir (2010, 206-207). Bu doğrultuda Türkiye'de Batı kültürünü ve edebiyatını inceleyen bilim adamlarının yetişmemesini, Türk aydınının Batı dillerinden birini öğrenmekle yetinmesine bağlayan Ataç, bunun sonucu olarak da Avrupa'nın yeni olan kültürünü inceleyebildiklerini, eski çağlarda yapılanlara uzak kaldıklarını, eskiyi bilmeyince de yeniyi tam anlamıyla anlayamadıklarını ifade edecektir (1964, 100).

Okullara Latince ve Yunanca dil eğitimi koymanın yanısıra, çocuklara, Latin ile Yunancadan doğmuş Batı edebiyatının da okutulması gerektiğini söyleyen Ataç'a göre, Türk milletine tarihsel görüşü, Latince ve Yunanca dillerinde kurulmuş Avrupa edebiyatı verecektir: "Bizim edebiyatımız düşünmüş ve düşünmenin çilesini çekmiş bir edebiyat değildir. Dışarıdan almamız gerektir böyle bir edebiyatı. Herhangi bir toplumun, ulusun edebiyatını almak yerine Avrupa uygarlığının kaynağı olan ve ölmüş dillerin edebiyatı alınabilir. Yani Yunan ve Latin edebiyatları" (1964, 297-298). Bu noktada 'milli sanat', 'milli edebiyat' anlayışlarıyla Avrupa edebiyatının öğretilmesine karşı çıkanların, Antik Yunan ve Romalıların sanatına ve edebiyatına da karşı olduklarını yazan Ataç'a göre, oysa "bize toplum sevgisini, ulus sevgisini aşıl原因 eserler asıl bu eserler"dir. Bu noktada Ataç, Türkiye'nin klasik sayılabilecek bir edebiyatı olmadığı görüşündedir. Eski şairleri anlamak için mutlaka Avrupalıların, Yunanlılarla Latinlerin edebiyatlarından geçmek gerekmektedir. Divan şairlerinin de halk şairleri gibi bir takım söz oyunları ile yetindiklerini ileri süren Ataç, eserlerinin özü bakımından aralarında fark olmadığını savunacaktır (2010, 226).

Dil merkezli bu düşünceler eşliğinde Ataç, Türkiye'deki değişimi, eski yaşam düzeninden, eski kültür anlayışından sıyrılmış fakat yenisine de henüz girememiş olarak görmüştür. Bu bağlamda yine dil konusuna dönen Ataç'a göre Batı uygarlığının sadece o gününü görmek Türkiye'yi taklitçiliğe götürecektir: "Kaynaklara inmezsek, bugün Batı'da görülen düşünceleri gerçekten içimize sindiremeyiz. Bugün demokrat ve ulusçu olduğumuzu söylüyoruz, oysa Yunan ve Latin kültüründen geçmemiş bir toplumda demokrasi da ulusçuluk da olmaz. Bunlar Doğu'nun bilmediği, Yunan-Latin kültürünün ürünleridir. Öyleyse toplumu Yunan-Latin yazarlarının yapıtlarındaki düşüncelerle yoğurmak, bireyleri o düşüncelerle yetiştirmek ve orta öğretim kurumlarımıza Latince ile Yunancayı mutlaka koymak gerekmektedir" (2012b, 44-46).

Bu düşüncenin merkezinde Antik Yunan ve Latin medeniyetlerinin bir özgürlük ortamı anlamına geldiğine olan inancın yer aldığı Ataç düşüncesinde, bu kaynağın özgürlük ortamının Türk düşünce dünyasına ve toplumuna taşınması gerekmektedir. Bunu yaparken de "kendimiz olarak kalma zorunluluğu" vardır. Aynı kaynaktan beslenen Fransız ve İngiliz kültürlerinin farklılığı gibi "biz de Batıyı taklit etmek yerine kaynaktan aldıklarımızla özgün bir kültür ortamı oluşturmalıyız" diyen Ataç, dönemin düşünsel konjonktürüne uygun bir yeniden uyanış hareketi içinde 'yeni bir hümanizma' anlayışı arayışını vurgulayacaktır (2012a, 101). Bu doğrultuda Asım

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

Bezirci de öncelikle Ataç'ın, "Edebiyatın Doğululuktan kurtulması, Batılılaşması, Batılı ürünlerin dilimize çevrilmesi; düşünüşümüz gibi yazışımızın da süsten, gösterişten, özentiden, yapmacıktan uzak, sahtelikten arınması, duygusallıktan sıyrılarak, akılcı, yalın, açık bir kimlik kazanması; edebiyatın yenileşmesi, beğenice yükselmesi, yerleşmiş kalıplardan, eskimiş görüşlerden ayrılması, köhnemiş değerlerin ayıklanması; Türkçe'nin özleşmesi, benliğine kavuşması, yazı diline konuşma dilindeki özelliklerin aşılması" amacında olduğunu yazmıştır (1968, 8).

Bu dönem Türkiye entelektüel çevrelerinde, hümanizma arayışlarının yoğun olarak dillendirildiği bir süreç yaşanacaktır. Fakat aynı zamanda mevcut siyasi ve edebi konjonktürde farklı söylemlerin ve arayışların da dile getirildiği görülecek; özellikle Hasan Ali Yücel döneminin sonlarına doğru muhafazakâr-milliyetçi çevrelerin etkili hale gelmeye başlaması ile Türkiye'de hümanist söylemin genel olarak bastırıldığı bir döneme de girilecektir. Nitekim Ekrem Işın, her ne kadar Cumhuriyetin ilanından sonra tarih ve dil araştırmalarıyla başlayıp, devletin çok partili döneme kadar resmi kültür politikasını çeşitli aşamalarda belirleyen hümanist düşüncenin, Anadolu'daki Türk varlığını Batı dünyası karşısında savunma amacıyla geliştirilerek sınırlı da olsa etkili olma şansını bulmuş olsa da 1930'lar Türkiye'sinde devletin resmi tarih görüşünü sistemleştirenlerin kafalarında hümanist düşüncenin henüz tam anlamıyla karşılığını bulduğunun söylenemeyeceğine işaret edecektir (1987, 90). Erken Cumhuriyet yıllarının milli kimliği şekillendirme faaliyetlerinde zaman zaman ırkçı içeriklere de kaçan etnisist girişimleri ve Tarih Tezi ve Dil Teorisi gibi teorik faaliyetleri sürecinde yaşayan gerek bürokratik gerekse de entelektüel camianın bu söylemlerle içiçeliği dikkate alındığında Işın'ın tespitinin yerinde olduğu görülmektedir. Bu dönemin önemli bir istisnası ise Hasan Ali Yücel olacaktır. Hümanist düşüncenin sistemli olarak yerleşmeye başlaması ve siyasi kurumlar ve pratikler düzeyinde kendini gerçekleştirme şansını bulması Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanı olarak görev yaptığı 1930'ların sonu ve 1940'ların başına denk gelecektir. Bu dönemde erken Cumhuriyet yıllarından itibaren hümanizma adına gerçekleştirilen düşünsel tartışmalar ışığında yeni bir hümanizma anlayışı, Yücel önderliğinde hayata geçirilecektir.

Hasan Ali Yücel ve hümanist reform

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki milli kimliğin içeriğine dair tartışmalarda, geçmişin farklı bir algıyla ele alınmasının önemine işaret ederek daha önce yapılmayan bir biçimde tarihsel kökenlerin farklı mecralarda aranmasına kadar vardırıdığı hümanist arayışların Yücel ve Adımlar gibi dergilerde ve Tunç, Belge, Başoğlu ve Ataç gibi isimler özelinde cisimleştiği görülmektedir. Bu köken arayışı, 1940'lı yıllara girerken, devlet politikasını biçimlendirmede önemli bir konum olan Milli Eğitim Bakanlığı'na atanacak Hasan Ali Yücel ile birlikte 'resmi' bir kimlik de kazanacaktır.

1897 yılında İstanbul'da doğan Hasan Ali Yücel, çocukluk yıllarında, mevlevi kültürü, dini kurallar ve geleneklerin etkin olduğu bir sosyal çevre içinde yetişti (Çıkar 1997, 18) sonra eğitim yaşamını sırasıyla Mekteb-i Osmani, Vefa İdadisi, Cağaloğlu Darülmüallimin-i Ali'ye (Yüksek Öğretmen Okulu) okullarında sürdürmüştür. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü bitirip, 1922'de öğretmenlik yapmaya başlayan Yücel, 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin (Türk Dil Kurumu) kurulmasıyla Etimoloji Kolu Başkanlığı'na getirilecektir. 1934 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nden, İzmir Milletvekili olarak meclise girecek olan Yücel, 1938'de ikinci Celal Bayar hükümetinde Milli Eğitim Bakanlığı'na atanmış ve 1946'da 7 yıl 5 ay sürdürdüğü görevinden istifa edene kadar bu koltukta kalacaktır.⁴ Hasan Ali Yücel'in biyografisine dair bu notların önemi, belli dönemlere detaylı göz atıldığında, farklı anlamlar kazanabilirken, özellikle Milli Eğitim Bakanlığı'nda geçirdiği yıllar Türkiye'de hümanist söylemin gelişimi açısından önemli bir döneme işaret edebilir.

⁴ Detaylı biyografisi için bkz. (Çıkar 1997).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

Milli Eğitim Bakanı olduktan sonra Yücel, Atatürk'ün başlattığı kültür devrimlerini, giriştiği yeni kültür hareketleriyle bir taraftan daha geniş bir alana yaymaya çalışırken, diğer taraftan da bu devrimleri 1930'ların tek parti dönemi milliyetçiliğiyle belli ölçüde çatışan hümanist yönde değişikliğe uğratan çalışmalar içine girecektir. Nitekim bakanlığının ilk önemli faaliyeti olan Birinci Türk Neşriyat Kongresi ve Türk Eğitim Kongresi'nin açılışında Hasan Ali Yücel amaçlarını açıkça ortaya koymuştur: “Garb kültür ve tefekkür camiasının seçkin bir uzvu olmak dileğinde ve azminde bulunan Cumhuriyetçi Türkiye’de milli kültürün ve milli kültür içinde hümanizm ruhunu öne çıkarmak” (1993, 4). Bu doğrultuda Türkiye'nin “medeni dünyanın eski ve yeni fikir mahsullerini kendi diline çevirmek ve bu alemin duyuş ve düşünüşü ile benliği kuvvetlendirmek mecburiyetinde” olduğunu söyleyen Yücel, konuşmasında Türk kültürü kurulurken millilik niteliği yanında “bütün medeniyet alemi içinde bir ilim hayatı” meydana getirmenin önemini vurgulayarak hümanist değerlere işaret etmiştir (1993, 23-25).

Yücel'in hayatından önemli kesitler, hümanist anlayışa ulaşma sürecinde etkili olmuş benzer. Aylin Özman, Yücel'in siyasal-felsefi konumlanışı itibarıyla, yüzünü Batı'ya dönmüş akılcı-pozitivist modernizm anlayışının temsilciliğini üstlenmekle birlikte, Doğu'nun değerleri ve mistisizminin sınırlarını çizdiği hassasiyetleri içinde barındıran alternatif dünya görüşünü kimliğinde birleştiren bir portre çizdiğini yazar (2004, 358). Bu bağlamda ilk olarak Yücel'in Mevlevi kültürüne ve İslami değerlere bağlı olarak sosyalleşmesi belirleyici bir unsurdur. Bu durum tasavvufi bir dünya görüşünün yansımaları olarak yazılarında sufi kültürü ve inanç dünyasına yapmış olduğu tematik vurgularla somutluk kazanmıştır. Bu somutluk Mevlevi mistisizmi ve sufizmin Anadolu'da kurduğu kendine özgü hümanist bakış açısının Batı'nın modern hümanizmi ile arasında kurduğu bağda birleşmiştir.

Bu doğrultuda 1932 yılında Yücel, *Mevlananın Rubailerini* ve *Goethe: Bir Dehanın Romanı* adlı eserlerini yayımlayacaktır. Tanpınar'a göre, Yücel'in, Doğu ve Batı kültürlerinin temsilcileri olan Goethe ve Mevlana ile uğraşması, bu insanlara duyduğu hayranlıkla birlikte kendi dünya görüşünün de bir yansımasıdır. Tanpınar, bunu şöyle açıklar: “*Milli hayat bizde de, her yerde olduğu gibi dünle bugünün bir terkididir. Bir taraftan Mevlana'nın rubailerini tercüme ederken, öbür yandan Goethe'nin hayatını yazan insan elbette ki bu işin farkındaydı. Hatta bu iş için Weimar ilahı ile Mesnevi ve Divan-ı Kebir şairini seçmesi bu iki alemleri hangi uçlarda birleştirmek istediğini gösterir*” (1961, 3). Aynı konuyla ilgili Yücel'in kendisi de şöyle söyler: “*Ben Doğu ve Batı diye bir ayrılık görmüyorum. İnsan eseri, insan ruhunun iştiaqları, kayguları, korkuları zamana ve zemine göre değişse de özünde bir ayrılık varsa o, tutulan yol ve usuldendir. Garpli kafasının metoduyla duymasak Şarklıda bu özü bulmamız güç olurdu. Mesela Mevlana'nın Fihri ma fihri kitabını Goethe'nin Eckerman'la Konuşmaları gibi okuyorum. İkinciye okumaya alışmasam, kimbilir birinciyi şimdikinden daha az başarı ile söktürebilirim*” (Çıkar 1997, 62). Bu yaklaşımı, bir taraftan geçmiş/gelecek ve Doğu/Batı bünyesinde bir ‘terkip’ sağlarken diğer taraftan Mevlevi mistisizminin rasyonel ve hümanist dokusuyla Goethe özelinde Batı rasyonelitesi ve hümanizmi arasında hümanizma üzerinden bir sentez gerçekleştirecektir.

Bu doğrultuda Yücel, hümanist düşüncenin temelini oluşturan “bir insan külesinin kendini bilip tanımlaması, kendinde bilinecek ve tanınacak bir taraf olması” düşüncesinden hareket ederek nitelendirildiği ‘milliyet’ fikri çerçevesinde anlamlandırdığı bir ‘milli kimlik’ bilincini geliştirmeye çalışmıştır. Milliyet fikrinin ilk nüvelerinin Batı'da ortaya çıkması kabulünden hareket eden Yücel, bu kültürü bir yöntem olarak ele almadan millileşmenin olanaksızlığını savunmuştur. O'na göre bunun gerçekleşmesi ancak Avrupa Rönesansı'na karşılık gelen ve yeni rejimle beraber temelleri atılan bir ‘yeniden doğuş’ ile mümkündür. Böyle bir kurgu ise Yücel'in temel tezlerinden birini oluşturan Batılı kafanın yöntemiyle Doğu'nun keşfedilme çabası olarak somutlaşmıştır. Bu noktada Yücel, Gökalp'in Batılılaşma perspektifindeki “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” eksenindeki milli kimlik anlayışına karşı çıkmış ve Türklüğün hümanizma anlayışı çerçevesinde

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

yeniden keşfi misyonunu gündeme getirmiştir. Aslında Yücel ‘yeni hümanizma’ anlayışı adı altında sentezlenen bu görüşün ilk formülasyonlarından birini, henüz Milli Eğitim Bakanı olmadığı 1937 yılında vermiştir: ‘*Bugünkü Türk inkılabı, eklemeci değil, bütüncü ve sistemcidir. Biz Ziya beyin dediği gibi üç şey olmak istemiyoruz; dileğimiz bir şey olmaktır. Biz tam Türk olmak istiyoruz. Dikkatinizi çekmek mecburiyetindeyim ki, Türkleşmek başka şeydir. Türk olmak başka. Meşrutiyet’in eklemeci filozofunun zannettiği gibi bizim Türkleşmeye ihtiyacımız yoktur. Bizim için, Türklüğümüzü duymak ve bulmak zarureti vardır*’ (Koçak 2009, 395). Bu sözlerle Cumhuriyet inkılabının o döneminde Gökalp’in formülüne artık ihtiyaç kalmadığını söylerken, Türk kimliğinin içeriğiyle ilgili soruna ‘duymak ve bulmak’ çerçevesinde bir cevabı formüle eden Yücel, milli kimliğe bir ‘kayıp’lık perspektifinden yaklaşarak onu ‘bulmaya’ çalışmaya kapı aralayacaktır.

Ziya Gökalp’in milliyetçilik anlayışına karşı geliştirilen ‘yeni’ formülasyonda Yücel’in kendinden önceki fikir adamlarından etkilendiği de gözlenmektedir. Nitekim Ziya Gökalp’in formülüne karşı 1920’lerde dahi itirazlar gelmiştir. Örneğin, Gökalp’in kültür ve estetiği, milletin kurulmasına bir araç olarak görmesine karşın Yahya Kemal Beyatlı’nın, milleti ve tarihini öncelikle ‘estetik bir gerçeklik’ olarak kurguladığı; Yücel’in programının da genel atmosferini veren *Nev-Yunanilik* perspektifinde ve Akdenizlilik kimliğinde şekillenerek halk dili ve edebiyatında aranan halkçılığıyla Gökalp’in formülüne karşı çıktığı görülmüştür.⁵ Yeni milliyetçilik’ adı verilen bu anlayışa damgasını vuran temel faktörü Mehmet Kaplan, Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında şekillenen ve İslam öncesi Türklüğü öne çıkaran milliyetçilik anlayışının özüne dokunmadan, onu Osmanlı-İslam geçmişiyle Anadolu coğrafyasında halk ve dili temelinde bağdaştırma çabası olarak değerlendirir (2005, 38).

Bu noktada sorulması gereken soru, ‘Türklüğü duymak ve bulmak’ ihtiyacı içinde tanımlanmaya çalışılan milli kimliğin içeriğinin nerelerde arandığıdır. Bu sorunun cevabı için önemli bir döneme, Yücel’in, 1931 yılında, henüz bakan olmadan önce Atatürk’le birlikte yurt genelinde yapılan bir denetleme gezisine katılmasının ardından Türkçe’nin sorunlarıyla uğraşmak ve dil devrimini sağlam temeller üzerine oturtmak amacıyla, 1932’de Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulması aşamasına dönülebilir. 1932 yılının Eylül ayında Dolmabahçe Sarayı’nda ilk Dil Kurultayı toplanır. Bu kurultayda, Türk dilinin durumu ve geleceği görüşülür, savlar ortaya konulur. Yücel, ‘İki Edebiyattan Numuneler’ başlığı altında, Türk dilinin halk edebiyatında sürüp Divan edebiyatında bozulması tezini işler. Bu teze göre, Türk dili, Osmanlı döneminde divan edebiyatının Arapça ve Farsça’dan kelimeleri içine dahil etmesi ile tarihsel süreç içerisinde kendi ‘öz’lüğünü yitirirken, Anadolu insanının bünyesinde ‘söz’ olarak sürdürülen halk edebiyatında kendini korumayı başararak ‘saf’lığını korumuştur (Yücel 1933, 200-214.) Bu tez, Türk dili üzerine sistemli bir yönelimle, dil vasıtasıyla halk arasında yaşatılma şansını bulmuş temel değerleri ön plana çıkartmayı amaçlarken; Yücel’in, özünde hümanist değerler olarak gördüğü halkın niteliklerini milli kimliğin tanımlanması sürecinde kullanarak milliyetçilik ve milli kimlik algısında bir ‘restorasyon’ gerçekleştirilmesi düşüncesinin ilk aşamasını oluşturacaktır.

Yücel’in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde öncelikle *Dünya Edebiyatından Tercüme*ler dizisi ile başlayan, sonraları Batı klasikleriyle büyüyen çeviri faaliyetleri de bu restorasyon atmosferi içinde gerçekleştirilmiştir. Yücel, daha 1929 yılında kaleme aldığı bir makalede, Batı edebiyatı ile ilgili değerlendirmeler yaparken; ‘*Tanzimat’a kadar maalesef, humane: beşeri ve alem şümul eser verememiş olan, hatta bazı aksamında ‘milli’ addedilmesi mümkün olmayan şark taklidi edebiyatımız*’a karşılık Batı klasiklerini hedef gösteren bir bakış açısı çizecektir (Kaplan vd. 1992, 147-148). Aynı doğrultuda Yücel, 1938 yılında *Akşam* gazetesine yazdığı ‘Klasikler Nasıl Doğar?’ başlıklı yazısında kapsamlı bir tercüme faaliyetlerine girişeceğinin ilk işaretlerini

⁵ Yahya Kemal Beyatlı’nın temel yaklaşımı için bkz. (Toker 1982).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

vermekte ve şöyle demektedir: “Latinler Eski Yunan’ı örnek aldı. Yunanlıların kültür bakımından hangi milletle temas ettikleri ve o milletlerin eski Grek Edebiyatına hangi noktalardan üstün olduğu hala müphem bir mevzuudur...” Homeros, Odese ve İlyada’dan, Dante’den, Goethe’den geniş olarak bahsettiği bu yazısında; “Klasik eser bu bakımından şaraba benzer. Güzel üzümden yapılmış bir şarap, istikbalinden ne kadarını maziye mal ederse, kıymetinden o kadar kar eder” (1938) diye yazarken 1939’daki Türk Neşriyat Kongresi’nin açılış toplantısında yaptığı konuşmada çeviri faaliyetlerinin amacını; “Garp kültür ve tefekkür camiasının seçkin bir uzvu olmak dileğinde ve azminde bulunan Cumhuriyetçi Türkiye, medeni dünyanın eski ve yeni fikir mahsullerini kendi diline çevirmek ve alemin duyusu ve düşünüşü ile benliğini kuvvetlendirmek mecburiyetindedir. Bu mecburiyet, bizi geniş bir tercüme seferberliğine davet ediyor” (Çıkar 1997, 81) şeklinde ortaya koymuş ve “Türklüğü duymak ve bilmek” ifadesindeki kimlik arayışına ek formüllerle destek vermiştir.

Tüm bu formülasyonun temel gayesi, Türkiye’nin kültürel restorasyon sürecinde, özellikle Batı klasiklerini tercüme yoluyla Türk diline kazandırarak gerek Türk dilinin dönüşümü ve gelişimini sağlamak gerekse de Batı değerlerinin izlerinin sürüleceği klasikler vasıtasıyla benliği kuvvetlendirmektir. Bu faaliyetin temel hareket noktasını ise yine hümanizma anlayışı oluşturacaktır. Bu doğrultuda, klasiklerin çevirilerine yazdığı “Önsöz”de Yücel, hümanizma kavramını vurgulayarak çevirilerin önemine işaret etmiştir,

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyusu merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zeka ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet davamız için müessir bellemekteyiz. Zekasının her cephesini bu türlü eserlerin her türüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işleyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekanda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüphanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet aleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idrak etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir (2006, i)⁶

Yücel’in ‘önsöz’ünde de ifade ettiği biçimiyle, hümanizma anlayışının sanat eserlerinin anlaşılabilir benimsenmesiyle oluşturulabileceği düşüncesi, tercüme faaliyetlerinin ciddi ve sistemli bir biçimde sürdürülmesi sonucunu doğuracaktır. Yücel, aslında hem Şark hem de Garp klasiklerinin insanlığın ortak malı olduğunu ve klasikleri bu amaçla tercüme ettirdiklerini şu cümlelerle dile getirmiştir: “Bizim kanaatimizce kaynağı ve pınarı eski Yunanla da tahdit etmeyip daha arkalara ve başka diyarlara gitmek, nerede insan ruhunun kendine göre mana taşıyan bir izi ve eseri varsa, onları da içine alarak en geniş kavramıyla Hümanizmayı bütün insanlığı kucaklayan bir anlayış halinde görmek lazımdır. Klasikler yayını Milli Eğitim Bakanlığına işte bu anlayışla yaptırıldı. Eflatun’un diyalogları yanında Konfüçiuslerin, Mevlanaların, Sadilerin eserleri bu anlayışla ve beraberce Türk şuuruna doğdular” (2011, 158).

Hümanizma anlayışı içinde millilik bilincinin gelişmesi için tercüme faaliyetlerine bu yönde yaklaşımın, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün yayınlanan bütün Batı klasiklerinin baş tarafında yer alan şu cümleleri ile pekiştirilmesi de tüm bu çabaların yönü ve önemini tayin etmesi açısından dikkate değerdir: “Eski Yunanlılardan beri milletlerin sanat ve fikir hayatında meydana

⁶ Bu ‘önsöz’ klasiklerin çevirilerin hepsinde yer almaktadır.

getirdikleri şaheserleri dilimize çevirmek, Türk milletinin kültüründe yer tutmak ve hizmet etmek isteyenlere en kıymetli vasıtayı hazırlamaktır. Edebiyatımızda, sanatlarımızda ve fikirlerimizde istediğimiz yüksekliği ve genişliği bol yardımcı vasıtalar içinde yetişmiş olanlardan beklemek, tabii yoldur. Bu sebeple tercüme külliyyatının kültürümüze büyük hizmetler yapacağına inanıyoruz” (1943, iii).

Aynı doğrultuda, hümanizma anlayışının yer edinmeye başladığı düşünsel ortamda toplanan Birinci Maarif Şurası'nın ardından Yücel, 1940 yılında Ankara, İstanbul ve İzmir'de, birkaç lisede Latince dilinin öğretildiği klasik kolların açılmasını da sağlamıştır. 1938'de Hasan Ali Yücel'in ön ayak olmasıyla kurulmuş olan Tercüme Bürosu da 1940'tan itibaren ürünlerini vermeye başlayacaktır. Hümanist temeller üzerine kurulan büro, 1940-1967 yılları arasında binden fazla çeviri yayınlayacak, bu çevirilerin büyük bir oranı Batı klasikleri olacaktır.⁷ Nitekim Yücel ve arkadaşlarının temel amacı Vedat Günyol'un da belirttiği gibi bir Türk Rönesansı yaratılması; bunun da “hümanizma ruhunun benimsenmesine bağlılığı” (1983, 329) olmasından Yunan klasiklerinin Türkiye'nin parçası olmak istediği Batı kültürünün birincil kaynakları görülmesi ve böylece Türkiye'deki kültürel hayatın, özünü Yunan ve Latin yazının meydana getirdiği Batı uygarlığının temel sanat eserleri üzerine kurulması sonucunu vermiştir.

Tüm bu düşünsel tartışmaların ve entektüel çabaların yanı sıra Yücel dönemi hümanizm anlayışının uygulama sahasını ise Köy Enstitüleri oluşturacaktır. Yücel'in bakanlığı döneminin önemli faaliyetlerinden biri olan Köy Enstitülerinin, kuruluş felsefesinin temelinde köycülük ve halkçılık gibi düşüncelerin etkili olduğu görülmüştür.⁸ Yücel, Köy Enstitüleri'ni savunduğu bir konuşmasında: “Mesele, köylü çocuğunu hayat bakımından, köylülük mahiyetini kaybetmeksizin, yetiştirmektir,” (Koçak 2003, 121) diyerek ‘köylülük mahiyetine’ verdiği öneme dikkat çeker. Köylülüğe verilen önem, Türk milli kimliğinin temel karakteristiklerinin ‘bulunduğu’ düşünülen yer olarak köyün, Yücel'in yeni hümanizm anlayışı çerçevesinde Anadolu halkına ve köylüsüne verdiği değerle birlikte düşünülmesi gerekir. Nitekim, dönemin hümanist anlayışının ve kültürel reform sürecinin pratik alandaki yansımaları olarak faaliyet gösterebilme imkanı bulan Köy Enstitüleri, Cumhuriyetin Milli Eğitim Bakanı sıfatıyla Yücel'in düşüncelerini sistematik olarak ‘Anadolu’nun en ücra yerleri’ne kadar götürülebilme özelliğine sahiptir. Bu bağlamda birer aracı kurum olarak görülebilecek Köy Enstitüleri, milli kimliğin hümanist bir bakış açısıyla içeriğinin oluşturulması ve tüm Türkiye’ye öğretilmesini kolaylaştıracak donanımdadırlar.

Hasan Ali Yücel döneminin hümanist kültürel çalışmalar olarak adlandırılabilir önemli diğer bir alanını ise arkeoloji oluşturacaktır. Arkeolojinin bu anlamda önemi modernite ile milliyetçilik ilişkisi paralelinde düşünülmesi gerektiği için kısa da olsa bu ilişkiye ve Türkiye örneğine bakmak açıklayıcı olabilir.

Modern çağa dair milli kültürel kimliklerin inşasında ve meşrulaştırılmasında, özellikle milli arkeolojilerin kuruluş döneminde, maddi kayıtlar izlenerek ulaşılan “eski halklara” atfedilmiş bilgi ile bugünkü milletlerin hayal edilmiş kökenine doğru geriye giden bir yol izlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç, arkeolojinin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Bu nedenle arkeolojinin bir disiplin olarak doğuşu Avrupa milliyetçilikleriyle ilişkilendirilir (Jones 1997, 1). Batı özelinde geçerli olan bu olgunun, özellikle geç modernleşen toplumlar açısından daha farklı bir bağlama denk geldiği görülecektir. Türkiye'nin de içinde yer aldığı bu toplumlar için milliyetçiliğin özel bir durumuyla karşılaştığını söyleyen Suavi Aydın'a göre bu durum, Batı'dışındaki dünyanın, kendisini Batı'dan hiç de geride olmayan bir tarihsel geçmişin mirasçısı olarak göstermek yoluyla onunla eşitliği ya da bağımsızlığı hak ettiğini vurgulamasıdır (2004, 405). Bu olgunun geçerli olduğu ‘hal’leri sadece Türkiye’de değil çevrede yer alan diğer milliyetçiliklerde

⁷ Bu dönem için bkz. (Serezli 2006; Korucu 2007).

⁸ Köy Enstitüleri üzerine detaylı bir çalışma için bkz. (Karaömerlioğlu 2011).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

de görmek mümkündür. Örneğin, yirminci yüzyılın başlarında Mısır milliyetçiliğinde, Mısır'ı tarihteki ilk büyük uygarlığı kurmuş devlet olarak kabul eden yaklaşımlar görülür. 1930'ların sonunda İslami bir milliyetçilik ağırlık kazanmaya başlamadan önce, Mısır entelektüel hayatında kökleri eski Mısır hayatına bağlayan 'uygarlıkçı' bir milliyetçiliğin izleri görülür. Özellikle kendisini İslami 'gelenekçilik' karşısında konumlayan modernist siyasi hareketler, tarihi ve tarihsel meşruiyeti İslam öncesi geçmişten devşirme yoluna gitmişlerdir (Aydın 2004, 405). Ortadoğu'da da kendisine modern bir 'kimlik' inşa etmeye çalışan rakip milliyetçilikler aynı yolu seçmiştir. Çünkü milli kültür tarihlerinin başlıca iddiası, ait olduğu milletin/etninin 'uygarlık kurucusu' antik bir halkın ardılları olduğudur.⁹ Aydın, bu yaklaşımlara, Lübnanlı Maruniler'in 'Fenikecilik', Iraklılar'ın 'Babilcilik', İran Şahı'nın 'Akamenidcilik'i gibi örnekleri verirken Türkiye'de, "Kemalizm'in bir 'Sümer-Eti Türkçülüğü' geliştirdiğine" değinir (2004, 406).

Bu bağlamda erken Cumhuriyet dönemi entelektüellerinin Türklerin tarihini yeniden araştırarak ve yazarak Türk milletinin zengin bir tarihi geçmişe sahip olduğunu kanıtlamaya çalıştıklarını yazan Tanyeri Erdenir'e göre, bu durum, arkeolojik buluntularla da bağlantılandırılmıştır.¹⁰ Bir taraftan milliyetçi bir kimlik temellendirmesinin diğer taraftan 'uygarlık-kuruculuğunun' ispatı ve bu ispatın etrafında kurulacak 'Türk Tarihi' için, klasik antikite öncesine ait bir arkeoloji ve kültür tarihi yaklaşımı benimsendiği ve bu nedenle temelde Türk Tarih Tezi'ne göre kurulmuş ve örgütlenmiş olan Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Prehistorik ve Protohistorik arkeoloji bölümlerinin yanında, Hititoloji, Sümeroloji, Sinoloji ve Hungaroloji gibi, dünyada başka örneği olmayan bölümlerin de kurulduğu görülecek; bu gelişmeler de Tarih Tezi ile bağlantılandırılacaktır. Özellikle Tarih Tezi'nde klasik antikite ile ilişki, yayılma teorisi ile kurulmaya çalışılmıştır. Türklerin 'medeniyet' hattının dışına kasten itildiğini ve görmezden gelindiğini söyleyen teze göre, eski Yunan kültürünün temeli sayılan Miken ve Minos kültürleri, Anadolu'dan gelme kültürlerdir. Bu kültürlerin esasını da 'Eti' ve 'Protoeti' kültürleri oluşturduğundan, eski Yunan kültürü otomatik olarak Türklükle ilişkilendirilmiştir. Her ne kadar Aydın, etnogenetik ve 'kültürcü' açıklamaların bilim dışına itildiği bugünkü arkeoloji bilgisinin bu yaklaşımı anlamsızlaştırdığını söylese de Türkiye arkeolojisinde zaman zaman hala bir tür 'Anadolucu' hatta Orta Asya-Anadolu kültür ilişkisine dayanan yerlici bir açıklama gayretinin öne çıktığını söyler (2004, 426).

Cumhuriyet döneminin başında arkeolojiye yüklenen, tarihsel olarak toprak üzerinden teritoryal haklar bağlamında "resmi milli kimlik modeli"ni kurma görevi, özellikle Atatürk'ün vefatından sonra tarih tezinin merkezi gücünü kaybetmesiyle, önemini yitirecek ve bu dönemin ardından, Yücel döneminin Batılılaşma hamlesine eşlik eden hümanizm temelli bir arkeoloji ve kültür anlayışı yerleşmeye başlayacaktır. Yücel'in önderliğindeki kültürel arkeolojik çalışmalar evrensel hümanist ölçütler temelinde Anadolu medeniyetleri arasında hiyerarşik bir bağ kurmadan tarihsel sürekliliği kurmaya çalışarak Anadolu insanının tarihsel oluşum sürecini ortaya koymaya çalışacaktır. Türk Tarih Tezi'nin gündemden düşmesinden sonra yaşanan kültürel gelişmeler paralelindeki bu eğilim, etnik argümanlar kullanmayan bir milliyetçilikle, insanlığın ortak değerlerinin yaratılmasında Anadolu'nun oynadığı esaslı rolü sahiplenen ve bugünkü 'Türk milleti'ne mal eden bir tür kültür milliyetçiliği ile karakterize olurken arkeolojinin kültürel mirasına Anadolu hümanizmi bağlamında sahip çıkıldığı da görülecektir.

Yücel döneminde yaşanan bu gelişmelerin 1940'lı yılların entelektüel çevrelerinde yankı bulduğu ve bu yönde yayın faaliyetlerine girişildiğine de tanık olunacaktır. Yeni hümanizma arayışlarının biçimlendireceği bu yayın faaliyetleri, milliyetçi perspektifi 'halkçı' bir içerikle çeşitleyen ve Anadolu'ya özgü bir senteze götürmenin yollarını arayan bakış açılarına da kapı aralayacaktır. Örneğin, Antik Yunan ve Latin medeniyet ve mitolojisine yönelen, kaynağını bu

⁹ Örnek bir çalışma için bkz. (Harvey 2003).

¹⁰ Bu dönem tartışmalarının genel bir analizi için bkz. (Erdemir 2006).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

medeniyetlerde gören edebiyatçılara uygun bir siyasal ortamın olduğu bu dönemde *Hep Bu Topraktan* isimli bir derginin çıktığı görülecektir. 1932 yılından itibaren tek parti döneminin önemli yayın organı olan *Kadro* dergisinde yazmaya başlayan, 1933'te modern Türkiye'nin dünyaya tanıtımında önemli rol üstlenen *La Turquie Kémaliste* dergisinin çıkışında ve tüm dünyaya Fransızca, Almanca ve İngilizce olarak dağıtımında rol üstlenen Vedat Nedim Tör¹¹ öncülüğünde 1943-1945 arası altı sayı olarak yayımlanan *Hep Bu Topraktan* dergisinin ilk sayısında, Tör, derginin çıkış amacı ve misyonunu ortaya koyan bir yazı kaleme alır. Tör'e göre, Türk sanatçısı çeşitli kültür ve medeniyetler görmüş Anadolu toprağının ve kendi yaratıcı dehasının yemişlerini toplayamamış, taklitçiliğe ve kopyacılığa düşmüştür. Tör, artık; "gözlerimizi bu topraklara çevirmenin, onun üstünde birbirinin ardından gelişmiş çeşitli kültür ve medeniyet çağlarını öz hak ve mirasımız olarak benimsemenin zamanı geldiğini" belirtecek bir başka sayıda ise yaşanan toprakların "doğurgan bir ananın rahmi gibi" çeşitli medeniyetlere kaynaklık ettiğini (1943b, 4-11) yazarak Atatürk'ün, bugünün Türk insanına bu topraklar üzerinde gelişen medeniyet ve kültürlerin devamlılığını gösterdiğini söyleyecektir (1945, 65).

Tör, "Niçin Bu Topraktan?" başlıklı derginin ikinci sayısındaki yazısında ise, millet kavramının üstünde yaşadığı doğa unsurlarıyla uyumlu, kendinden evvel gelen her türlü sosyal ve kültürel değerleri koruyan ve sürekli dinamik bir bileşim olduğuna dikkat çekecektir. Ayrıca Cumhuriyet Halk Partisi programlarında yer alan vatan ve millet tanımlarına bağlı olduklarını, milliyetçilik anlayışlarını partinin realist görüşüne sadık kalarak "Hep Bu Topraktan" toplu adı içinde değerlendirdikleri unsurlarla somutlaştırmak ve çerçevelemek yoluna gittiklerini anlatacaktır (1943a, 78).

Yine derginin ilk sayısında Nilla Cook, "Türk Toprağı" başlıklı yazısında, eski Anadolu uygarlıklarına bakışıyla olduğu kadar, Türk Tarih Tezi'ne ve Anadolu'yu merkez alan sanat ve edebiyat anlayışlarıyla yakınlığıyla dikkat çeker: "Bergama'da ziyaretine gittiğim bir kız, bana evinin temeli Friklere, döşemesi Yunanlılara, sağ duvarı Romalılara, sol duvarı Bizanslılara, kapısı üzerindeki kiremitlerin de Kütahya'ya ait olduğunu söylemek lüzumunu duymadı. O ev kendi eviydi. Evine bulduğum isim, bütün Türk topraklarında bulunan güzelliğe vermemiz icabeden isimdir: Anadolu! Bu kelime ile biz sadece Türk topraklarından az anlamış olan yıkılış devresindeki Osmanlı İmparatorluğunda uzaklaşmış olmuyoruz, aynı zamanda toprağa yaklaşmamız ve bütün bir geçmişe bizim dememize mani olan diğer donmuş tarihi düşüncelerden kurtulmuş bulunuyoruz" (1943, 146). Aynı doğrultuda Galip Ataç da "İrk ve İklim" başlıklı yazısında; "Bugün bizim yurdumuz olan topraklara binlerce yıldan beri gelmiş olan insanların hepsinin, büyük Türk ırkından olduğunu" anlatırken Anadolu'da kurulmuş olan küçük büyük devletlerin hepsini "yurdumuzdaki iklimin etkisiyle birbiriyle kaynaşmış ve hepsi aynı ırktan insanlar olmuş" görecektir (1943, 144-145).

Gerek Tör'ün *Hep Bu Topraktan* dergisinin çıkış amacına yönelik yazılarında gerekse de Ataç'ın ya da Cook'un temel yaklaşımlarında görülebileceği gibi derginin genel felsefesi bir 'sentez' olarak görülebilecek yeni hümanizma arayışlarının, dönemin reformist konjonktürü içerisinde milliyetçiliğe ve milli kimliğe dair yeni bir kavrayış ve tanımlama çabası içindeki Hasan Ali Yücel ve çevresinin faaliyetleriyle uyum içerisinde.

Sonuç Yerine

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne dönüşen siyasal düzenin temel tartışmalarının başında milli kimliğinin tanımlanması meselesi gelirken ulus devlet kimliği olarak karar kılınan Türk milliyetçiliğinin içeriğinin ne şekilde belirleneceği belirsizdi. Bu süreçte geliştirilen tezlerden birinde, *Nev-Yunanilik* arka planında Anadolu ve halkçı bir kimlik

¹¹ Geniş biyografisi için bkz. (Tör 1999).

tanımlamasına gidilmeye çalışıldığı görülmüştü. Bu kimlik tanımı, bir taraftan Avrupa Rönesansı'nın bir benzerinin Türkiye'de de yaşanması gerektiğine işaret ederken diğer yandan bu Rönesansın Türkiye'ye özgü belirlenmesi ihtiyacına dikkat çekmişti. Bu yönde bir Rönesans arayışı da beraberinde evrensel hümanist söylemin unsurlarını getirirken; Türkiye'ye özgü bir 'yeni hümanizma' arayışını tetiklemişti.

Özellikle Anadolu'ya özgü kimlik bilincinin yeniden keşfine yönelik bir tanımlama biçimi olarak Hasan Ali Yücel ve çevresinde şekillenen hümanizma arayışları, Anadolu ve Akdeniz kimliği etrafında yeni bir milli kimlik sentezinin geliştirilmesine varmıştır. Yeni yaklaşımla birlikte yeni tarih algısı ve Anadolu ve halkçı söylemle biçimlenen özgün bir hümanizma anlayışı, dönemin milli kimlik tanımları ve içeriklerine dair genel tartışmalara katılarak katkıda bulunmuştur. Erken Cumhuriyet döneminin yer yer etnisist nüvelerle beslenen Türkçü niteliğinden belli bir ivme ile ayrılmayı (ya da çeşitlenmeyi) gösteren bu yeni hümanist kültür anlayışının etkisiyle dönemin milli kimlik tartışmalarında hümanizma algısının ağır bastığı görülmüştür. Bu dönemde, Cumhuriyet kültürünün hümanist temeller etrafında şekillendirilmesi, Yücel'in siyasi pratiklerinin sınırlarını çizen ana unsur olarak belirginleşirken, milliyetçi motiflerin keşfi ve söylemin gelişimi sürecinde hümanizmayı ön plana çıkartarak Türk Rönesansı bağlamında bir milli kimliği tanımlamaya çalışacaktır.

Gerek Hasan Ali Yücel öncesi dönemde, 1923'te Mustafa Şekip Tunç ile başlatılan ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Burhan Asaf Belge ve Nurullah Ataç gibi isimler özelinde sürdürülen hümanist söylemi milliyetçi dile ve kimlik tanımlamalarına hakim kılma çabaları gerekse de Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde Yunan ve Latin dillerinin liselerde okutulması, Tercüme Bürosu'nun Batı klasikleri çoğunluğunda çeviri faaliyetleri, Köy Enstitüleri özelinde Yücel'in düşüncelerinin ve hümanist söylemin Anadolu coğrafyasına yaygınlaştırılması uğraşı ve arkeoloji merkezli Anadolu kültürünün 'yeni hümanizma'sını arama girişimleri, yeni rejimin kültür ve eğitim politikalarının Türk Rönesansı bağlamında 'Türk humanizmi'ni¹² kavram ve kurumsallaştırma girişimleriyle de paralellikler arz edecektir. Aynı zamanda milli kimliğe dair bu yaklaşımın gelişim aşamalarında, *Yücel ve Adımlar* gibi doğrudan hümanist söylemi ilke edinen dergiler ortaya çıkarken diğer yandan *Hep Bu Topraktan* gibi hümanist söylemin etkisi altında ama esas ülküsü halkçı bir Anadolu kimliği ortaya koymaya yönelik girişimler görülmüştür.

Görüldüğü üzere, Hasan Ali Yücel'in Türkiye Cumhuriyeti'nin Milli Eğitim Bakanı olarak görev yaptığı yedi yıllık dönemde (1938-1946), hümanist bakış açısı özelinde girilen bütün faaliyetler, Yücel'in kendinden önceki çabalarla birlikte bir bütün olarak düşünüldüğünde, Türk düşünce dünyası açısından önemli bir gelişime işaret etmektedir. Fakat 1940'lı yılların başından beri Türkiye'de muhafazakar milliyetçi kanadı etkisi altına almış Alman nasyonal sosyalizminin yansımaları olarak okunabilecek ırkçı milli kimlik tanımlamalarının ve milliyetçi hareketlerin artan baskısı sonucu 1946 yılında istifa etmek zorunda kalan Yücel'in ardından yaşananlar, Türkiye'deki hümanizma arayışlarını olumsuz yönde etkileyecektir.¹³ 1940'lı yılların ilk yarısında görülen 'renkli' düşün atmosferinde üretilen hümanist politikalar, ikinci yarıda merkezi konumu yitirirken, hümanist söylem ve arayışlar küçük bir entelektüel grubun savunusuna kalacaktır.

Hasan Ali Yücel dönemiyle birlikte ortaya çıkma şansına kavuşmuş ve 1950'li yılların Türk düşünce dünyası ve entelektüel çevrelerinde yankı bulan bir düşün hareketi olarak görülebilecek *Mavi Anadoluçuluk* hareketi,¹⁴ Yücel öncesi ve sonrası tüm 'yeni hümanizma

¹² 'Türk humanizmi' kavramı için bkz. (Sinanoğlu 1988, 89-115).

¹³ Milliyetçilik özelinde bu dönem gelişmeleri için bkz. (Atabay 2005). Hasan Ali Yücel özelinde bu dönemde yaşanan gelişmeler için bkz. (Coşkun 2007). Yücel perspektifinden bakmak için. (Yücel 2007).

¹⁴ *Mavi Anadoluçuluk* hareketinin temel tezi, Batı ile bütünleşme sürecinde ortaya attıkları tarihyazımı ve bu tarihyazımının açılımları olarak, Batının ötelenmesi ve bir tür karşıtlığın aşılmasıyla bütünleşmenin sağlanması yerine varolan tarihsel birliğin yeniden yapılandırılması, canlandırılması ve anımsatılması tasarısıdır. Bu doğrultuda *Mavi*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

arayışları'nı bünyesinde barındırarak Anadolu'ya özgü hümanizma bağlamında milli kimliğin içeriğini belirleme uğraşısını sürdürecektir. Halikarnas Balıkcısı, Sabahattin Eyuboğlu, Azra Erhat ve Vedat Günyol gibi isimler özelinde temsil edilen ve gerek erken Cumhuriyet yılları gerekse de geç dönem 'Anadoluculuk' düşüncesinden¹⁵ öze ilişkin temel argümanlar düzeyinde ayrıldığı için yeni bir Anadoluçu bakış açısı olarak nitelendirilebilecek *Mavi Anadoluculuk* hareketi, Türk düşünsel hayatı açısından 'orijinal' olarak adlandırılabilir entelektüel bir faaliyetlerin de olurken diğer yandan erken Cumhuriyet yıllarından başlayarak gelişme kaydeden hümanizma arayışlarının son tahlilde hümanist bir kültür reformuyla sonuçlandırılmaya çalışıldığı Türkiye'nin 'kısa' bir döneminin belirgin bir yansıması olarak nitelendirilebilir.

KAYNAKÇA

- AÇIK, Tansu (2003). "Türkiye'de Hümanizma Tartışmalarına Bir Bakış", *Toplum ve Bilim*, S:98, s.111-151.
- AKYILDIZ, Kaya, KARACASU, Barış (1999). "Mavi Anadolu: Edebi Kanon ve Kemalizm ile Bir Ortaklık Denemesi", *Toplum ve Bilim*, S:81, s.26-43.
- ALVER, Köksal (Haziran 2001). "Anadoluculuk ve Hilmi Ziya Ülken", *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C:3,S.1, s.133-138.
- APAYDIN, Ümit (Temmuz-Ağustos 2010). "Cumhuriyet Döneminde Bir Yerlilik Arayışı: Mavi Anadoluculuk", *Hece: Düşüncede, Edebiyatta, Sanatta Yerlilik Özel Sayısı*, C:14, S:162-163-164, s.312-322.
- ATABAY, Mithat (2002). "Anadoluculuk", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce IV: Milliyetçilik*, Tanıl Bora (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, s.515-532.
- ATABAY, Mithat (2005). *İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Milliyetçilik Akımları*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- ATAÇ, Galip (1943). "İrk ve İklim", *Hep Bu Toprakta*, S:1, s.144-145.
- ATAÇ, Nurullah (1954). *Diyelim*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- ATAÇ, Nurullah (1964). *Söyleşiler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ATAÇ, Nurullah (2010). *Günlerin Getirdiği-Sözden Söze*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ATAÇ, Nurullah (2012a). *Dergilerde: Denemeler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ATAÇ, Nurullah (2012b). *Diyelim-Söz Arasında*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- AYDIN, Suavi (2004). "Batılılaşma Karşısında Arkeoloji ve Klasik Çağ Araştırmaları", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce III: Modernleşme ve Batıcılık*, Uygur Kocabaşoğlu (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, s.403-427.
- BARRETT, Michele (1996). *Marx'tan Foucault'ya İdeoloji*, Ahmet Fethi (Çev.), İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Anadoluculuk hareketi, yaygın olarak Batıcılık tasarımlarının yaptığı gibi 'Batı'ya gitmek yerine 'Batı'yı kendinde bulma denemesi ve köklere dönerek bütün bir uygarlık tarihini çevreleyerek tarihin bir başka gözle yeniden yazılması biçiminde özetlenebilir. Harekete dair detaylı bilgi için bkz. (Akyıldız, Karacasu 1999, 26-43; Karacasu 2009, 334-343; Apaydın 2010, 312-322).

¹⁵ Erken Cumhuriyet yılları Anadoluculuk düşüncesi için bkz. (Atabay 2002, 515-532; Bayraktar 2009, 69-80). Geç dönem Anadoluculuk düşüncesi için bkz. (Çınar 2007).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

- BAŞOĞLU, Muzaffer Şerif (1943a). “Hümanizma Görüşümüz”, *Adımlar*, S:8, s.2-5.
- BAŞOĞLU, Muzaffer Şerif (1943b). “Sunuş”, *Adımlar*, S:1, s.3-4.
- BAYRAKTAR, Levent (2009). “Bir Düşünce Ekolü Olarak Anadoluculuk”, *Felsefe Dünyası*, S: 49, s.69-80.
- BELGE, Burhan (1938a). “İnsan ve Kültür: Kemalizm’den Önce”, *Ulus*, 6 Aralık 1938.
- BELGE, Burhan (1938b). “İnsan ve Kültür: Milliyetçilikte Realizm ve Rasyonalizm”, *Ulus*, 15 Aralık 1938.
- BELGE, Burhan (1938c). “İnsan ve Kültür: Kültür ve Kültür Krizleri”, *Ulus*, 16 Aralık 1938.
- BELGE, Burhan (1938d). “İnsan ve Kültür: Kemalizmin Eseri”, *Ulus*, 17 Aralık 1938.
- BELGE, Burhan (1938e). “İnsan ve Kültür: Netice”, *Ulus*, 18 Aralık 1938.
- BELGE, Burhan (1938f). “Hümanizm’e Nasıl Gidebiliriz?”, *Ulus*, 20 Aralık 1938.
- BEZİRCİ, Asım (1968). *Nurullah Ataç: Eleştiri Anlayışı ve Yazıları*, İstanbul: Kitapçılık Yayınları.
- COŞKUN, Alev (2007). *Hasan Ali Yücel: Aydınlanma Devrimcisi*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- ÇIKAR, Mustafa (1997). *Hasan Ali Yücel ve Hümanist Kültür Reformu*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ÇINAR, Metin (2007). *Anadoluculuk Hareketinin Gelişimi ve Anadolucular ile Cumhuriyet Halk Partisi Arasındaki Gelişmeler (1943-1950)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- COOK, Nilla (1943). “Türk Toprağı”, *Hep Bu Topraktan*, S:1, s.146.
- DELLALOĞLU, Besim F. (2012). *Ahmet Hamdi Tanpınar: Modernleşmenin Zihniyet Dünyası*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- DEMİR, Şenol (1997). *Türk Edebiyatında Nev Yunanilik Akımının Kaynakları (1912-1950)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- DEMİRALP, Oğuz (2004). “Ahmet Hamdi Tanpınar”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce III: Modernleşme ve Batıcılık*, Uygur Kocabaşoğlu (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, s.24-35.
- ELİBOL, Sadettin (2004). “Hilmi Ziya Ülken”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce IV: Milliyetçilik*, Tanıl Bora (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, s.520-527.
- ERBİR Bilal, KARAKAŞ, Ömer (2007). “Cumhuriyet Dönemi Türk Kültür ve Edebiyatında Hümanizm Etkileri”, *Turkish Studies*, C:2, S:4, s.381-392.
- ERDEMİR, Tuğba Tanyeri (2006). “Archeology as a Source of National Pride in the Early Years of the Turkish Republic”, *Journal of Field Archeology*, S:4, s.382-390.
- GÜNYOL, Vedat (1983). “Türkiye’de Çeviri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 2. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları.
- HARVEY, David C. (2003). “‘National’ Identities and the Politics of Ancient Heritage: Continuity and Change at Ancient Monuments in Britain and Ireland, c.1675-1850”, *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, S:4, s.473-487.
- İNÖNÜ, İsmet (1943). *Ülkü*, S:51, s.iii-iv.
- İŞİN, Ekrem (1987). “Cumhuriyet ve Hümanizm”, *Gergedan*, S:7, s.90-110.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

- JONES, Sian (1997). *The Archeology of Ethnicity: Constructing Identities in the Past and Present*, London, New York: Routledge.
- KAPLAN, Mehmet (2005). *Nesillerin Ruhü*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet vd. (Ed.) (1992). *Atatürk Devri Fikir Hayatı, 2.Cilt*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KARACASU, Barış (2009). ‘‘Mavi Kemalizm: Türk Hümanizmi ve Anadoluçuluk’’, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce II: Kemalizm*, Ahmet İnel (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, s.334-343.
- KARAÖMERLİOĞLU, ASIM (2011). *Orada Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KASAPOĞLU, Aytül (2011). ‘‘Bir Halk Sosyolojisi Olarak Adımlar Dergisinin Semiyotik İncelemesi’’, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, S:1, s.135-191.
- KOÇAK, Cemil (2003). *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, 2. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KOÇAK, Orhan (2009). ‘‘1920’lerden 1970’lere Kültür Politikaları’’, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce II: Kemalizm*, Ahmet İnel (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, s.370-418.
- KORUCU, Burcu (2007). *Türk Hümanizmi’nin Çeviri Boyutu: Tercüme Bürosu ve Tercüme Dergisi (1940-1946)*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- MERİÇ, Cemil (2011). *Bu Ülke*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MUHİP, Fevzi (1935). ‘‘Neo-Hümanizm’’, *Yücel*, S:2, s.7-8.
- NARLI, Mehmet (Ocak 2009). ‘‘Yahya Kemal: Havza Medeniyeti ve Nev Yunanilik’’, *Hece: Yahya Kemal Özel Sayısı*, S:41, s.73-78.
- OKTAY, Ahmet (1987). ‘‘Halikarnassos’dan Bodrum’a’’, *Gergedan*, S:7, s.97-102.
- ÖZMAN, Aylin (2004). ‘‘Hasan Ali Yücel’’, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce III: Modernleşme ve Batıcılık*, Uygur Kocabaşoğlu (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, s.358-370.
- SEREZLİ, Güneş Altınbaş (2006). *Turkish Humanism Project in the Early Republican Period*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- SİNANOĞLU, Suat (1988). *Türk Humanizmi*, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (1961). ‘‘Hasan Ali Yücel’e Dair Hatıralar ve Düşünceler’’, *Yeni Ufuklar*, S:109, s.1-10.
- TOKER, Şevket (1982). ‘‘Türk Edebiyatında Nev-Yunanilik’’, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S:1, s.135-165.
- TÖR, Vedat Nedim (1943). ‘‘Hep Bu Topraktan’’, *Hep Bu Topraktan*, S:1, s.4-11.
- TÖR, Vedat Nedim (1943). ‘‘Niçin Bu Topraktan?’’, *Hep Bu Topraktan*, S:2, s.78.
- TÖR, Vedat Nedim (1945). ‘‘Kalkınma Endüstrisi: Turizm’’, *Hep Bu Topraktan*, S:5, s.65.
- TÖR, Vedat Nedim (1999). *Yıllar Böyle Geçti: Yaşantı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

- UÇMAN, Abdullah (Eylül 2002). “Edebiyatımızda Nev-Yunanilik Meselesi Üzerine Hasan Ali’den Rıza Tevfik’e İki Mektup”, *Tarih ve Toplum*, S:225, s.41-43.
- YÜCEL, Hasan Ali (1933). “Türk Dilinin Halk Edebiyatında Sürüp Divan Edebiyatında Bozulması – İki Edebiyattan Numuneler”, *Birinci Türk Dil Kurultayı: Tezler, Müzakere Zabıtları*, İstanbul: T.C. Maarif Vekaleti.
- YÜCEL, Hasan Ali (1938). “Klasikler Nasıl Doğar?”, *Akşam*, 5 Eylül.
- YÜCEL, Hasan Ali (1993). *Milli Eğitim ile İlgili Söylev ve Demeçler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- YÜCEL, Hasan Ali (2006). “Önsöz”, Platon, *Devlet*, Sabahattin Eyuboğlu, M. Ali Cimcoz (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- YÜCEL, Hasan Ali (2007). *Geçtiğim Günlerden*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- YÜCEL, Hasan Ali (2011). *İyi Vatandaş İyi İnsan*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ZEKİYAN, Boğos (1982). *Hümanizm: Düşünsel İşlev ve Tarihsel Kökenler*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

